

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE, CIVILIZAȚIE, CULTURĂ”

**CASTELE ECLECTICE DIN TRANSILVANIA
(1840–1918).
COMITATELE CLUJ, TURDA-ARIEȘ ȘI ALBA
INFERIOR**

*

– rezumatul tezei de doctorat –

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
PROF. UNIV. DR. KOVÁCS ANDREI

DOCTORAND:
BORDÁS BEÁTA

CLUJ-NAPOCA
2013

CUPRINS

1. Introducere.....	4.
2. Bonțida, castelul Bánffy.....	11.
2.1. Istoricul cercetării.....	12.
2.2. Istoria castelului din secolele XIX–XX.....	13.
2.3. Parcul castelului în secolele XIX–XX.....	23.
2.4. Amenajarea interioară.....	29.
3. Ocna Mureș, castelul Mikó.....	42.
3.1. Istoricul cercetării.....	43.
3.2. Istoria domeniului și etapele de construcție ale castelului.....	44.
3.2.1. Reconstruirea castelului în stil romantic-istoricizant.....	48.
3.3. Parcul.....	59.
3.4. Castelul baroc.....	64.
3.5. Castelul romantic.....	69.
3.6. Amenajarea interioară.....	72.
4. Răscruci, castelul Bánffy.....	75.
4.1. Istoricul cercetării.....	75.
4.2. Istoria domeniului și etapele de construcție ale castelului.....	77.
4.3. Activitatea baronului Ádám Bánffy (1847–1887).....	82.
4.4. Parcul.....	87.
4.5. Fațadele castelului.....	91.
4.6. Amenajarea interioară.....	92.
4.6.1. Holul central.....	96.
4.6.2. Sala de mese și soba de teracotă cu reliefuri.....	99.
5. Sâncrai, castelul Bánffy.....	108.
5.1. Istoricul cercetării.....	108.
5.2. Istoria domeniului și etapele de construcție ale castelului.....	110.
5.3. Descrierea castelului.....	116.
5.3.1. Descrierea fațadelor.....	117.
5.3.2. Amenajarea interioară.....	120.

6. Zau de Câmpie, castelul Ugron.....	123.
6.1. Istoricul cercetării.....	123.
6.2. Date din istoria domeniului și a familiei.....	125.
6.3. Proiectarea și construirea castelului.....	129.
6.4. Descrierea ansamblului.....	137.
6.4.1. Interiorul castelului.....	140.
6.4.2. Fostul mobilier și colecția de artă	142.
7. Castele eclecticice din fostul comitat Cluj.....	151.
7.1. Dragu, castelul Wesselényi–Bethlen.....	157.
7.2. Jucu de Sus, castelul Teleki.....	160.
7.3. Beliș, castelul Urmánczy.....	168.
7.4. Borșa, castelul Bánffy.....	172.
7.5. Vlaha, castelul Jósika.....	179.
8. Castele eclecticice din fostul comitat Turda-Arieș.....	185.
8.1. Săvădisla, castelul Mikes–Széchen.....	186.
8.2. Colțești, castelul baronilor Thoroczkay.....	196.
9. Castele eclecticice din fostul comitat Alba Inferior.....	200.
9.1. Vințu de Jos, castelul Horváth–Inczédi.....	201.
9.2. Drașov, castelul Teleki.....	204.
9.3. Gheja, castelul Bánffy.....	208.
8.4. Obreja, castelul Wesselényi.....	211.
10. Proiectarea castelelor și arhitectii	215.
10.1. Castele proiectate de Lajos Pákei (1853–1921)	231.
11. Stil și cronologie.....	238.
12. Interioarele castelelor.....	248.
12.1. Compoziție și planuri.....	248.
12.2. Interioare, tendințe stilistice de amenajare.....	255.
12.3. Colecții de artă, aristocrați amatori.....	263.
13. Parcurile castelelor.....	275.
13.1. Tendințe stilistice în proiectarea parcurilor	276.
13.2. Parcul eclectic și elementele sale.....	287.
13.3. Proiectarea parcurilor.....	295.

14. Sumar.....	301.
BIBLIOGRAFIE ȘI SURSE DOCUMENTARE.....	306.
Cărți și studii.....	306.
Articole și reviste	321.
Surse online.....	323.
Lista cu abrevierile surselor	326.
Lista cu abrevierile inventariilor	328.
ANEXE – SURSE ARHIVISTICE.....	330.
I. Inventarul fideicomisului baronului Albert Bánffy, Bonțida (1886)	330.
II. Scrisorile baronului Ádám Bánffy, adresate contelui Jenő Lázár.....	334.
III. Inventarul fideicomisului baronului Albert Bánffy, Răscruci (1887)	342.
IV. Inventarul fideicomisului baronului Albert Bánffy, Răscruci (1889)	345.
V. Corespondență privitoare la construcția castelului din Zau de Câmpie.....	354.
LISTA ILUSTRĂȚILOR.....	360.
TABELE CU ILUSTRĂȚII	373.

Cuvinte-cheie:

Arhitectură, castele, aristocrație, stil eclectic, amenajări interioare, parcuri, colecționari de artă, Transilvania, comitatul Cluj, comitatul Turda-Arieș, comitatul Alba Inferior, Lajos Pákei, Antal Kagerbauer.

Tema tezei de doctorat sunt castelele din Transilvania care au fost construite sau transformate semnificativ în stilul eclectic, între anii 1840–1914. Această perioadă, numită în terminologia de specialitate maghiară perioada istorismului sau eclecticismului, a constituit ultimul avânt al construcțiilor de castele. Cu toate acestea castelele transilvănene din perioada respectivă n-au primit până acum atenția cuvenită, și nu au avut parte de o analiză sistematică. Castelele erau înălțate cu precădere în medii extraurbane, iar amenajarea lor întrunea mai multe ramuri ale artei: arhitectură, arta amenajării interioare, amenajarea parcurilor, artă decorativă etc.). De asemenea, ele pot fi considerate adevărate „centre culturale” ce găzduiau biblioteci și colecții de artă. Castelul oglindește concepțiile personale al comanditarului, iar prin înfățișarea exterioră și amenajarea somptuoasă a interiorului, castelul era un simbol al

străvechimm și al rolului distins al familiei nobiliare. Acest gen arhitectural era unic și prin diversitatea funcțiilor încăperilor sale: de locuință, reprezentație, recepție, servire, depozit, etc., ce satisfăceau nevoile diferitelor clase sociale.

Ca un prim pas al unei sinteze ample despre construirea castelelor eclecticice din Transilvania, în lucrarea de față ne-am propus să identificăm castelele databile din epoca respectivă (anii 1840–1918), care au fost înălțate în fostele comitate Cluj, Turda-Arieș și Alba Inferior. Am ales aceste trei comitate datorită apropierii lor geografice și a numărului mare de monumente ce ilustrează perfect tendințele în construcția castelelor din epocă. O viitoare cercetare va extinde documentarea celorlalte comitate transilvănene, ce are ca scop o sinteză despre castelele eclecticice de pe fostul teritoriu al Transilvaniei.

Analiza castelelor a rezultat cu precădere din aspecte stilistice și de arhitectură, iar accentul a căzut pe înfățișarea procesului de construcție, descrierea stilistică și procesul de proiectare (persoana arhitectului). Lucrarea cuprinde cercetarea istoriei domeniului și istoria construcției, de asemenea, am încercat să cuprindem izvoarele scrise și cele grafice ce se referă la amenajarea interioarelor și ale parcurilor de odinioară. Din corpusul castelelor alese am considerat cinci monumente ca fiind deosebit de importante, pe marginea cărora am elaborat studii mai voluminoase cu caracter monografic. Aceste „monografii” reflectă aspecte ale culturii castelelor, cum ar fi întregul proces al proiectării castelelor, amenajarea interioară în epoca eclecticismului, amenajarea parcurilor, precum și relația dintre comanditar și arhitect, și alegerea stilului. Studiile mai lungi ce tratează aceste probleme se referă la castele: Bánffy din *Bonțida*, Răscruți și Sâncrai, castelul Mikó din *Ocna Mureș/Uioara de Sus* și castelul Ugron din *Zau de Câmpie*. Pe teritoriul celor trei comitate de odinioară am mai identificat unsprezece castele, care au fost construite din temelii sau modificate semnificativ în perioada eclecticismului. Dintre acestea unele au dispărut deja, și de multe ori nici nu figurează în literatura laconică de specialitate. Cele mai distinse dintre clădirile demolate erau castelul Thoroczkay din *Colțești*, castelul Teleki din *Drașov* și castelul Urmánczy din *Beliș*. Cele unsprezece castele le-am prezentat și le-am descris în cele trei capitole despre comitatele cercetate. În unele cazuri, datorită bibliografiei sumare sau în lipsa izvoarelor arhivistice, nu am reușit să identificăm data construcției, dar cercetarea noastră propune noi ipoteze privitoare la transformarea eclectică a castelelor Mikes–Széchen din *Săvădisla*, respectiv a familiei Wesselényi–Bethlen din *Dragu*. Pe lângă aceste șaisprezece castele am prezentat sumar alte șase clădiri, dintre care trei reședințe nobiliare (cele din *Ciucea*, *Zimbor* și *Cuci*) figurează în

opinia publică ca și castele, dar după părerea noastră pot fi considerate numai conace sau vile. Castelele din *Gilău* și din *Geaca*, de asemenea castelul presupus (dar despre care nu se cunosc reprezentării) din *Mihai Viteazu* au fost numai amintite în teză, din cauza lipsei de izvoare. Cercetarea amănunțită a celor șaisprezece castele a fost completată cu analiza castelului proiectate de către arhitectul Lajos Pákei (1853–1921). Între acestea se află castelul Bánffy din *Sâncrai* și castelul Ugron din *Zau de Câmpie*, de asemenea și conacul Sándor din *Căpușu de Câmpie* (jud. Mureș), al cărui transformare într-un castel (neexecutată) a fost proiectat de același arhitect. În afara celor trei comitate cercetate, Pákei a desenat planurile castelului Bornemisza din *Chinari* (jud. Mureș, azi demolat), Béli din *Budila* (jud. Brașov) și Teleki din *Satulung* (jud. Maramureș), și fațada unui castel neidentificat. Prin urmare, teza noastră însumează analiza a douăzeci și unu de castele. În capitolele sintetice care tratează amenajările interioare, colecțiile de artă și parcurile castelurilor, am făcut referințe și la alte castele transilvănene, lărgind perspectiva cercetărilor.

Izvoare și bibliografie

Lucrarea de față se bazează pe bibliografia de specialitate (primară)¹ și bibliografie secundară, de asemenea am strâns izvoare de arhivă și reprezentări figurative, referitoare la

¹ Cele mai importante sinteze despre castelele transilvănene în general fiind: BIRÓ József: *Erdélyi kastélyok*. [Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 1943.] Reprint: Heraldika, Budapest, 1997. – KERESZTES Gyula: *Maros megyei kastélyok és udvarházak*. Impress, Marosvásárhely, 1995. – SISA József: *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon. A historizmus kora*. Vince Kiadó, Budapest, 2007. – HORVÁTH Hilda: *Stílus, szellem, tradíció. A történelmi Magyarország kastélyai*. Trianon Múzeum – Szindbád, Várpalota, 2010. – BICSOK Zoltán–ORBÁN Zsolt: „Isten segedelmével udvaromat megépítettem...”. *Történelmi családok kastélyai Erdélyben*. Gutenberg, Csíkszereda, 2011.

Bibliografie selectivă despre amenajarea interioară și organizare spațială: BENICZKY Irma: (Falke munkája után): *A művészet a házban*. Budapest, 1882. – WOHL Janka: *Az otthon. Útmutató a ház czélszerű és ízlésteljes berendezésére s vezetésére*. Athenaeum, Budapest, 1882. – RÉV Ilona: *Építészet és enteriőr a magyar századfordulón*. Gondolat, Budapest, 1983. – THORNTON, Peter: *Authentic Decor. The Domestic Interior 1620–1920*. Weidenfeld and Nicolson, London, 1985. – PÉTER Márta (szerk.): *Az európai iparművészet stíluskorszakai. Historizmus és eklektika. Kiállítás az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből*. Katalógus I. (Szövegkötet). Iparművészeti Múzeum, Budapest, 1992. – FEKETE J. Csaba: Főúri lakóhelyek reprezentatív térrendszereinek fejlődése a XIX. század második felében. *Építés-Építészettudomány* XXXIII(2005). 1–2. sz. 45–81. – VÁCZI Piroska–FEKETE J. Csaba: *Főúri térrendszerek a dualizmus korában*. In: Csáki Tamás–Hidvégi Violetta–Ritoók Pál (szerk.): *Budapest neoreneszánsz építésze*. Tanulmányok a 2008. november 18-án Budapest Főváros Levéltárában rendezett konferencia anyagából. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2009. 51–68.

Bibliografie selectivă despre colecționarea de artă: BÍRÓ Béla: A bonchidai kastély képei. *Erdélyi Helikon* XVI(1943). 595–603. – BIRÓ József: *A bonchidai Bánffy-kastély családi arképei*. In Petrovics Elek (szerk.): *Lyka Károly Emlékkönyv. Művészettörténeti tanulmányok*. Új idők Irodalmi Intézet (Singer és Wolfner), Budapest, 191–220. – TAKÁCS Gábor: *Műgyűjtők Magyarországon a 18. század végétől a 21. század elejéig*. *Art Collectors in Hungary from the Late 18th to the Early 21st Century*. Kieselbach Galéria, Budapest, 2012.

temă. Bibliografia secundară constă mai ales din memorii (care cuprind și câteva informații esențiale despre unele castele și despre stilul de viață a aristocrației transilvănene) și opere genealogice.²

Am cercetat arhivele familiilor nobile Bánffy, Bethlen, Jósika, Mikó, Teleki, Ugron și Wesselényi, în speranța de a descoperi izvoare scrise, documente, planuri și reprezentări referitoare la castelele comandate de aceste familii.³ Ilustratele de epocă, care s-au răspândit la sfârșitul secolului XIX., sunt niște surse figurative importante referitoare la castelele cercetate, uneori chiar singurele reprezentări pe care le cunoaștem despre clădirile dispărute. Am cercetat mai multe colecții de ilustrate din Budapesta,⁴ dintre care cel mai amplă era colecția contesei Júlia Teleki, păstrată la Muzeul de Arte Decorative.⁵ Pe lângă ilustrate, fotografiile de

Bibliografie primară despre artiști aristocrați: CSORBA László: *Magyar arisztokrata művészek a polgárosodás korában (1840–1940)*. Kiállítási katalógus, 2001. január 21 – február 11. Ernst Múzeum, Budapest. A kiállítás kurátora: Gálig Zoltán. Szöveg: Csorba László, 2001. – KINCSES Károly: *Fenséges amatőrök. A magyar arisztokrácia és a fényképezés (1839–2006)*. Magyar Fotográfiai Múzeum, [Kecskemét], 2006. – MURÁDIN Jenő: *Egy művészetkedvelő erdélyi főúr. Br. Bánffy Ádám (1847–1887)*. In: Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *Álló- és mozgóképek. Vázlat az erdélyi főnemességről*. Korunk, Kolozsvár, 2007. 243–255. – MURÁDIN Jenő: *Kolozsvár képzőművészete. Alkotói örökségünk a 19–20. századból*. ARTprinter Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 2011.

Bibliografie selectivă despre amenajarea parcurilor: RAPAICS Rajmund: *Magyar kertek. A kertművészet Magyarországon*. Egyetemi Nyomda, Budapest, [1940]. – ZÁDOR Anna: *Az angolkert Magyarországon. Építés–Építészettudomány V(1973)*. 1–2. sz. 3–53. – ORMOS Imre: *A kertervezés története és gyakorlata*. 2. kiad. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 2000. – ALFÖLDY Gábor: *Historical Revivalism in Hungarian Country House Gardens between 1880 and 1930: an Exploration and Analysis. Acta Historiae Artium XLVIII(2007)*, 115–189. – FEKETE Albert: *Az erdélyi kertművészet. Maros menti kastélykertek*. Művelődés, Kolozsvár, 2007. – FEKETE Albert: *Az erdélyi kertművészet. Szamos menti kastélykertek*. Művelődés, Kolozsvár, 2012. – Despre grădinile istorice din Transilvania a fost elaborată o teză de doctorat, despre care am aflat numai după finalizarea tezei noastre (Andreea Paraschiva Milea: *Grădini istorice în Transilvania*. Teză de doctorat, UBB Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie, 2011.)

² PÁLMAJ József: *Háromszék vármegye nemes családjai*. Jókai Nyomda, Sepsiszentgyörgy, 1901. – LUKINICH Imre: *A bethleni gróf Bethlen család története*. Athenaeum, Budapest, 1928. – GUDENUS János József (összeáll.): *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. I. kötet (A–J). Natura, Budapest, 1990. – SIEMERS Ilona: *Wass-kor*. Mentor, Marosvásárhely, 1999. – KORNIS Gabriella: *Elődök és utódok: Erdélyi főnemesek a XX. században*. Unikornis, Budapest, 2002. – SÖVÉNYHÁZYNÉ Judit: *„Ember lenni mindég, minden körülményben”: egy családfa levelei és virágai*. Bába, Szeged, 2002. – MAROSI Ildikó: *Örökbe hagyott beszélgetés gróf Teleki Mihállyal*. Argumentum, Budapest, 2004. – KOVÁCS KISS Gyöngy (szerk.): *Álló- és mozgóképek. Vázlat az erdélyi főnemességről*. Korunk, Kolozsvár, 2004.

³ Fondurile familiale enumerate mai sus se păstrează la Direcțiunea Județeană Cluj ale Arhivelor Naționale Române. Tot aici se află fondul familial Lázár, în care am cercetat corespondența dintre baronul Ádám Bánffy și contele Jenő Lázár, din care reies multe informații referitoare la activitatea artistică a baronului Bánffy. De asemenea, o parte a moștenirii arhitectului Lajos Pákei și autobiografia sa se păstrează tot în aceeași instituție.

⁴ Colecția de ilustrate înainte de 1945 a Bibliotecii Naționale Széchényi (Országos Széchényi Könyvtár Plakát és Aprónyomtatványtára, 1945 előtti képeslapgyűjtemény) și colecția de ilustrate a Muzeului Maghiare de Arhitectură (Magyar Építészeti Múzeum képeslapgyűjteménye).

⁵ Júlia Kende (1864–1937), soția contelui Sándor Teleki a adunat o serie vastă de ilustrate reprezentând castele de pe teritoriul Monarhiei Austro-Ungare, iar în 1925 a donat colecția Muzeului de Arte Decorative (Iparművészeti Múzeum) din Budapesta. Colecția a fost digitalizată și publicată în 2010, vezi CD-ul anexat cărții: HORVÁTH

epocă constituie izvoare primare despre amenajarea și înfățișarea castelelor de odinioară. Fotografiile lui József Fischer din anii 1930⁶ au o valoare documentativă importantă, despre castelul din *Bonțida* s-au păstrat fotografiile însemnate ale lui Ferenc Veress din 1869.⁷ Câteva dintre revistele ilustrate maghiare ale epocii, destinate mai ales publicului aristocrat (*Szalon Újság*, *Vasárnapi Újság*) conțin fotografii și informații valoroase despre mai multe castele.⁸ Dintre izvoarele online se distinge pagina proiectului *Monumente Uitate*. Acest proiect vizează relevarea reședințelor nobiliare din Transilvania și din România, fotografiile publicate pe site ne-au fost de mare folos.

Structura lucrării

Introducerea (pp. 4–10.) prezintă scopul și structura tezei de doctorat, de asemenea definirea termenului de „castel” în raport cu realitățile transilvănene, deoarece în multe cazuri e greu de tras linia între castel și curie sau conac. Tot în acest capitol am prezentat metodologia cercetării, bibliografia generală consultată și izvoarele folosite.

Capitolul 2. (pp. 11–41.) cuprinde prezentarea monografică a castelului Bánffy din *Bonțida* (jud. Cluj), divizat în patru subcapitole: prima despre istoricul cercetării, al doilea despre istoria construirii castelului în secolele XIX–XX., un subcapitol despre amenajarea parcului în aceleași secole, și unul care descrie amenajarea interioară de odinioară a clădirii. Acest castel era deosebit de important și în epoca eclectismului, deoarece reamenajarea aripii vestice a marcat uvertura stilului goticizant-romantic în arhitectura castelelor din Transilvania. De asemenea acest capitol exemplifică amenajarea interioară și amenajările peisagere din jurul castelului în epoca cercetată. Ansamblul castelului din Bonțida a fost construit în mare parte în epoca barocului, iar la mijlocul secolului XIX. (probabil între 1844 și 1850) aripa vestică al ansamblului, împreună cu aripa sud-estică – găzduind bucătăria castelului – a fost transformată în stil goticizant. Reamenajarea s-a produs la comanda contelui József Bánffy (cca. 1770–1858), ale cărui amenajări arhitecturale sunt tratate detaliat în cadrul lucrării de

Hilda: *Stílus, szellem, tradíció. A történelmi Magyarország kastélyai*. Trianon Múzeum – Szinbád, Várpalota, 2010.

⁶ Fotografiile se păstrează în Repertoriul Institutului de Istoria Artei al Academiei de Științei Maghiare din Budapesta (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet, Adattár).

⁷ În Colecția „Budapest” a Bibliotecii Szabó Ervin din Budapesta (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény).

⁸ Echipa proiectului *Monumente Uitate*, alcătuită de profesorii și studenții Universității de Arhitectură și Urbanism Ion Mincu din București, a întocmit fișe de monumente despre castele și conace transilvănene. Uneori descrierile conțin informații eronate, dar fotografiile recente sunt foarte utile. (www.monumenteuitate.org.)

față. În lipsa izvoarelor arhivistice, nu este cert dacă arhitectul clujean Antal Kagerbauer (1814–1872) a proiectat reamenajarea goticizantă a aripei vestice, deoarece marea deschidere a terasei în arc de acoladă și cu mulură din fontă (după anumiți cercetători) ridică întrebări legate de atribuție, pe care nu l-am putut dezlega. Reamenajarea parcului baroc în grădină peisageră engleză, în jurul anilor 1835–1837, a precedat construcțiile goticizante, comandate de aceeași persoană. Într-un subcapitol am prezentat istoria proiectării parcului din secolele XIX–XX. prin reconstrucția fazelor de amenajare, dintre care reamenajarea de la începutul secolului XX. și cel din jurul anului 1930 nu au fost tratate în literatura de specialitate. Prezentarea interioarelor castelului de odinioară s-a realizat mai ales pe baza fotografiilor din anii 1940, cel mai amplu material fotografic despre cel mai însemnat castel transilvănean. Cercetarea a fost bazată și pe izvoare arhivistice, mai cu seamă inventarii din secolele XIX–XX. Dintre noutățile aduse în subcapitolul despre amenajarea interioară a castelului le amintim reconstrucția funcțiilor sălilor din anii 1840, descrierea încăperilor și pieselor de mobilier.

Prelucrarea monografică a castelului Mikó (ulterior Teleki) din *Ocna Mureș/Uioara de Sus* (jud. Alba) se găsește în **capitolul 3**. (pp. 42–74.). Acest castel poate fi considerat cel mai important monument goticizant-romantic al genului arhitectural din Transilvania, datorită detaliilor de calitate ale fațadelor și amenajării interioare. Castelul ocupă un rol accentuat atât în arhitectura epocii, cât și în opera arhitectului clujean Antal Kagerbauer. Pe lângă acestea ritmul alert al degradării, în care se află clădirea (balustradele și parapetele neogotice din fontă și elementele de tâmplărie au dispărut în ultimele doi ani, fațadele se degradează) a motivat descrierea și analiza mai amănunțită a clădirii. Prin urmare, am elaborat câteva constatări noi față de cele întâlnite în descrierea amplă al istoricului de artă Margit B. Nagy, referitoare la istoria construcției. Cel mai de seamă dintre ele fiind că defapt nu Kagerbauer, ci ucenicul său, arhitectul Balázs Debreczeni (cca. 1830 – după 1910) a proiectat parapetele neogotice ale castelului, în 1871. Înfrățirea barocă al castelului, care a precedat reclădirea sa în stil romantic, nu este cunoscut în literatura de specialitate, deci am cercetat și această fază de construcție, pe baza inventariilor și reprezentărilor grafice ale castelului baroc. De asemenea, am încercat reconstituirea parcului de odinioară din jurul castelului. În primul subcapitol am relatat istoricul cercetării cu bibliografia și izvoarele prelucrate, în al doilea am delimitat etapele de construcție ale castelului, am prezentat istoria domeniului și membrii familiei Mikes, Mikó și Teleki, care au influențat construcțiile. Reamenajarea castelului baroc, distrus

în revoluția din 1848–1849, a demarat în 1856 și s-a terminat probabil în 1858, lucrările mai mici și finalizarea clădirilor anexă au ținut până 1862. Comanditarul lucrărilor a fost contele Imre Mikó (1805–1876), un personaj de excepție al vieții publice din Transilvania. Lucrarea prezintă și relația de patronaj dintre Mikó și arhitectul Kagerbauer, însărcinat cu proiectarea castelului din Ocna Mureș. Relația lor roditoare, dar nescutită de un litigiu, a avut ca urmări edificarea mai multor clădiri importante, de pildă cavoul Mikó din Cimitirul Central (Házsongárd) din Cluj, sau transformarea vilei Mikó în sediul Societății Muzeului Ardelean. Parcul de odinioară a fost tratată într-un subcapitol aparte, ca și castelul baroc (construit 1742), care ulterior a fost transformat în stil neogotic. Subcapitolul „Castelul romantic” descrie fațadele neogotice, proiectate de Kagerbauer. Ultimul subcapitol relatează despre amenajarea interioară a castelului neogotic, pe baza puținelor fotografii de epocă pe care le cunoaștem.

Capitolul 4. (pp. 75–107.) prezintă castelul Bánffy din *Răscruci* (jud. Cluj), al cărui valoarea istorică se datorează mai ales amenajării sale interioare fastuoase, a cărei elemente s-au păstrat până la zilele noastre. Holul central și sala de mese sunt decorate cu lambriuri și tavane casetate din lemn, mobilierul din sala de mese, confecționat la mijlocul anilor 1870, și câteva sobe de teracotă, toate concepute și executate de proprietarul castelului de odinioară, baronul Ádám Bánffy (1847-1887). Capitolul amplu despre castelul din Răscruci reflectă mai ales acest proces de creație artistică al baronului, dar prezentarea etapelor de construcție al castelului ilustrează perfect construcția castelelor eclecticice. Primul subcapitol, ca și în cazurile precedente, tratează istoricul cercetării. Al doilea subcapitol prezintă istoria domeniului și etapale de construcție ale castelului, cel mai important rezultat al cercetărilor fiind reconstituirea acestor etape de construcții, descrierea stării castelului la începutul secolului al XIX-lea (amenajarea și funcțiile încăperilor) pe baza inventarelor, și discuția despre „faza neogotică a castelului”, o prezumție eronată care s-a înrădăcinat în literatura de specialitate. Un subcapitol prezintă activitatea diversificată (artistică și agrară) al baronului Ádám Bánffy, paralel cu activitatea artistică asemănătoare (tâmplărie, olărit, pictare de porțelan) al prietenului său, contele Jenő Lázár. Descrierea parcului de odinioară s-a realizat pe baza hărților militare, ilustrațiilor de epocă și izvoare arhivistice. După descrierea fațadelor al castelului, concepute în stil eclectic (îmbinând elemente neorenascentiste și neobaroce), urmează subcapitolul-cheie al acestei părți, cel care tratează amenajarea interioară a clădirii. Pe baza inventarelor din anii 1880 am identificat funcțiile de odinioară ale sălilor, iar arhitectura interioară și piesele de mobilier păstrate în holul central și sala de mese ne-au permis

descrierea mai lungă ale acestor săli. Am accentuat prezentarea sălii de mese, cu mobilier neorenescentist și cu o sobă mare de teracotă, decorată cu frumoase reliefuri. Am reușit să identificăm modelele acestor reliefuri (gravuri ale lui Peter J. N. Geiger, un pictor vienez la modă), preluate meticulos de Bánffy.

Al patrulea castel, cel din *Sâncrai* (jud. Alba), a fost prezentat mai lung în **capitolul 5**. (pp. 108–122.) al tezei. Clădirea a fost una dintre cele mai pitorești castele la începutul secolului XX., datorită fațadelor variate, impozante (accentuate prin turnuri de diferite mărimi și detalii arhitectonice) și amplasamentului său. Castelul este puțin cunoscut în literatura de specialitate, și lipsesc izvoarele arhivistice. Am încercat reconstruirea istoricului clădirii, dar în lipsa informațiilor precise, am descris mai degrabă stilistic clădirea de dimensiuni reduse. În subcapitolul despre istoricul cercetării am prezentat greutățile întâmpinate în decursul cercetării. Din subcapitolul despre istoria domeniului reies fazele presupuse de construcție ale castelului actual. Cel mai probabil, castelul a fost comandat de către baronul József Jenő Bánffy (1845–1903), și s-a păstrat o singură elevație, ce înfățișează fațada dinspre Mureș a castelului, desenat de arhitectul clujean Lajos Pákei (1853–1921). Se pare că el a fost ajutat și de antreprenorul Frigyes Maetz (C. W. Friedrich Maetz, 1847–1896), iar cu ajutorul posibilelor analogii, am stabilit data construcției la ultimul deceniu al secolului XIX. În ultimul subcapitol am efectuat descrierea stilistică ale fațadelor, și prezentarea amenajării interioare. Cele mai de seamă piese interioare sunt parapetele din fier forjat și din fontă ale scărilor.

Castelul Ugron din *Zau de Câmpie* (jud. Mureș) este ultimul obiect prezentat mai detaliat, în **capitolul 6**. (pp. 123–150.) al tezei. Edificiul este unul dintre ultimele castele istoricizante din Transilvania, care evocă elemente arhitecturale medievale, ilustrând perfect arhitectura eclectică din epocă. Din fericire s-a păstrat aproape intact corpul de planuri ale construcției, pe baza căruia am putut reconstitui procesul de edificare al castelului, iar din alte izvoare arhivistice (corespondență, inventarii) s-a conturat relația conflictuală dintre comanditar și arhitect. Am tratat și colecția de artă al comanditarului, pe baza inventariilor de mobilier și opere de artă, studiate în arhiva familiei Ugron. Acest capitol este divizat în patru subcapitole, asemănătoare ca și în cazul celorlalte patru castele prezentate mai sus. Subcapitolul al doilea prezintă date din istoria domeniului și a familiei Ugron. Castelul a fost construit din voința diplomatului de origine nobiliară Ugron István (1862– 1948), deci am parcurs și elaborat biografia sa. Subcapitolul „Proiectarea și construirea castelului” descrie

procesul de proiectare al castelului, durata și costurile construcției și meștrii angajați în executare, dar cel mai important e analiza proiectelor de construcții, păstrate în colecții și arhive clujene și din Budapesta. Din materialul bogat reiese că proiectul inițial al clădirii a fost elaborat de baronul János Bánffy, cumnatul lui Ugron (cum figurează și pe o placă comemorativă pe fațada de spate a castelului), dar planurile amatoare au fost reproiectate de cel mai renumit arhitect clujean al timpului, Lajos Pákei (1853–1921). Analiza proiectelor celor doi „arhitecți” ne ajută la delimitarea rolurilor pe care le-au avut în proiectarea acestei construcții. Castelul a fost construit între anii 1908–1912, iar amenajarea interioară s-a finalizat numai în 1918. Am efectuat analiza stilistică al castelului, și am prezentat interioarele de odinioară, plasând accentul pe descrierea fostului mobilier al sălilor și a colecției de artă însemnată a lui Ugron, netratată până acum în literatura de specialitate.

Următoarele trei capitole tratează castelele celor trei foste comitate, care nu au fost discutate în monografiile mai sus menționate. Prezentarea fiecărui castel din aceste capitole e organizată în felul următor: istoria domeniului, istoria construirii castelului (condițiile edificării și biografia comanditarilor), descrierea stilistică al clădirii (fațade, structură planimetrică și funcțiile sălilor), amenajarea interioară și în cazurile în care am beneficiat de informații relevante, descrierea parcurilor. **Capitolul 7.** (pp. 151–184.) conține castelele de pe fostul teritoriu al comitatului Cluj, în afara celor din Bonțida și Răscruci, care au fost descrise în al doilea, respectiv al patrulea capitol al tezei. Pe teritoriul comitatului Cluj au fost construite cele mai multe castele în epoca cercetată (între anii 1840–1914), în total opt clădiri, dintre care acest capitol tratează mai îndelungat castelele din Dragu, Jucu de Sus, Beliș, Borșa și Vlaha. Despre construirea castelului Wesselényi–Bethlen din *Dragu* (jud. Sălaj) nu s-au păstrat izvoare arhivistice, și literatura sumară amintește numai transformarea în stil romantic din jumătatea secolului XIX. Pe baza reprezentărilor de epocă (acuarelă, ilustrate) însă se conturează o reclădire după anii 1903, în cazul căruia am identificat doi posibile comanditari. Reconstituirea istoriei castelului necesită cercetări ulterioare. Cercetarea castelului Teleki din *Jucu de Sus* (jud. Cluj) s-a efectuat prin consultarea hărților militare din secolele XVIII–XX., deoarece nu se cunosc izvoare arhivistice referitoare la construcție. Cel mai probabil castelul a fost construit în al doilea jumătate al secolului XIX., prin transformarea sau reclădirea unui edificii precedente, ce a avut ca o clădire etajată cu 17 de camere, ale cărei elemente stilistice se aseamănă puțin cu cele ale castelului învecinat din Borșa. După 1903 contele Géza Teleki (1881–1937) a devenit proprietarul castelului, și a avut o importantă activitate de patronaj

artistic și organizator al vieții culturale din Transilvania, dar și ca pictor. Relația sa cu doi artiști maghiari renumiți ai epocii, sculptorul Ferenc Medgyessy (1881–1958) și pictorul József Rippl-Rónai (1861–1927) au fost prezentate în cadrul lucrării, pentru că au avut ca rezultat în opere de artă semnificative, care se leagă de castelul din Jucu de Sus. Castelul dispărut al familiei Urmánczy din *Beliș* (jud. Cluj), nu figurează în literatura de specialitate, și înfățișarea sa se cunoaște numai din câteva ilustrate de la începutul secolului XX. Am identificat pe arhitectul Virgil Giacomuzzi și pe comanditarul János Urmánczy (1849–1933), ca presupuși protagoniști în construirea castelului. Compoziția structurală și unele detalii (îndeosebi coiful turnului scund) ale castelului se aseamănă uimitor cu castelul lui Jeromos Urmánczy din *Toplița* (jud. Harghita, 1903–1906), din cauza asta presupunem că cel din Beliș a fost construit cel mai probabil între anii 1906–1910. Castelul impunător de odinioară a purtat niște elemente stilistice ale arhitecturii moderne (Jugendstil), cea ce era deosebit în contextul castelelor transilvănene construite în primele două decenii ai secolului XX., căci acestea – oarecum anacronistice – erau concepute tot în stil eclectic-târziu. Nu s-au păstrat documente arhivistice ce se referă la construirea castelului Bánffy din *Borșa* (jud. Cluj), astfel am reconstruit istoria domeniului și am analizat caracteristicile stilistice ale clădirii, am descris amănunțit parcul castelului. Ca rezultat, am identificat pe baronul Dániel Bánffy (1812–1888) ca posibilul comanditar al castelului cu fațade eclectic, preponderent neoclasice. Cele mai importante elemente de amenajare interioară s-au păstrat în casa de scări, cum ar fi parapetul scărilor și candelabru din fier forjat, și un dulap în stil Jugendstil. Ultimul castel prezentat din fostul comitat Cluj, cel al familiei Jósika din *Vlaha* (jud. Cluj), a fost demolat în anii 1930, deci cercetarea sa a fost posibilă numai pe baza literaturii și fotografiilor de epocă. Unui conac mic, datând probabil în secolul al XVIII-lea, în 1879 a fost i-a fost adosată o aripă nouă cu aspect eclectic, ale cărei colțuri erau articulate prin turnuri cu înfățișări diferite. Comanditarii acestei amplificări au fost baronul Andor Jósika (1851–1900) și soția sa, Anna Wesselényi (1856–1902), de asemenea avem informații și despre fosta amenajare interioară a unor săli.

Capitolul 8. (pp. 185–199.) prezintă două castele care au fost construite pe fostul teritoriu al comitatului Turda-Arieș. Cea mai marcantă clădire al genului din acest comitat a fost castelul din *Zau de Câmpie*, tratat separat în capitolul 6., iar presupusul „castel” Miske din *Mihai Viteazu* (jud. Cluj) nu se cunoaște nici măcar din ilustrate. Castelul Mikes–Széchen din *Săvădisla* (jud. Cluj) era puțin cunoscut în literatura de specialitate, iar cercetările noastre au ca rezultat delimitarea unei noi faze de construcție, efectuată probabil la începutul secolului

XX. Premergător acestei construcții, a fost înălțat un castel neogotic în anii 1870, la comanda contelui Miklós Mikes (1841–1893). Analizând caracteristicile de stil și câteva analogii al acestei clădiri, presupunem că edificiul a fost proiectat de către Ferdinánd Hottner (cca. 1824–?), ucenicul arhitectului Kagerbauer. Castelul baronului Thoroczkay din *Colțești* (jud. Alba) nu figurează în literatura de specialitate și nu s-au păstrat izvoare arhivistice în legătură cu construirea sa. Înfațișarea castelului se cunoaște dintr-o ilustrată din prima jumătate al secolului XX. Din informațiile sumare ai literaturii secundare am dedus că edificiul a fost înălțat în anii 1909–1915, la comanda baronului Viktor Thoroczkay (1860–1939), al cărui biografie am prezentat în lucrare. Castelul eclectic (preponderent elemente al stilului neoromanic) a fost vândut cu puțin timp după finalizarea sa, și demolat parțial.

În **capitolul 9.** (pp. 200–214.) am analizat castelele eclecticice de pe fostul teritoriu al comitatului Alba Inferior. În acest comitat, în perioada respectivă au fost construite șase castele, dintre care cele mai semnificative (din *Sâncrai* și din *Ocna Mureș/Uioara de Sus*) au fost tratate în cadrul unor monografii mai ample, în capitolele 5. și 3. ale tezei. Capitolul 9. cuprinde deci descrierile castelelor din Vințu de Jos, Drașov și Obreja, toate datate la ultimul deceniu al secolului XIX – începutul secolului XX, de asemenea și prezentarea castelului din Gheja (jud. Mureș), cu importanță arhitecturală redusă față de cele mai sus. Localitatea *Vințu de Jos* (jud. Alba) este cunoscut datorită castelului renașcentist, locul de asasinare a lui Frater György Martinuzzi. Vizavi de acest castel în ruine se află un castel databil din sfârșitul secolului XIX., cu tratarea fațadelor modestă, construită probabil la comanda baronului Ödön Horváth-Inczédi (1827–1906). Fostul castel Teleki din *Drașov* (jud. Alba) a fost demolat după primul război mondial, dar în vremuri era o construcție impunătoare, în stil neogotic. Importanța castelului era sporită și prin faptul că a fost proiectat în anii 1890 – după memoria familială – de proprietarul însăși, contele Árvéd Teleki (1865–1942). Soția contelui, Bella (Izabella) Teleki (1861–1949) era o pictoriță renumită, împreună cu fiul lor, Ralph Teleki, lucrarea prezintă sumar și creația artistică a membrilor familiei. Castelul din Drașov era interesant și din cauza că a adoptat maniera „castellated” (o manieră aparte a stilului neogotic englez, a cărei modă s-a apus în anii 1860) în stilul fațadelor. Referitor la această clădire, am analizat mai multe posibile analogii stilistice. Castelul Wesselényi din *Obreja* (jud. Alba) e aproape necunoscut în literatură, în ciuda faptului că are un caracter stilistic interesant, prin volumetria și fațadele sale înrudesesc cu vilele italiene. Data inscripționată pe atica din fațada principală și pe moriștile de vânt (1901), marchează data de construcție, care corespunde cu

data căsătoriei între comanditarul castelului, baronul Miklós Wesselényi (1869–1921) și Ilona Paget (1862–1932).

Procesul de proiectare ale castelelor eclecticice și arhitecții angajați în aceste construcții sunt tratate în **capitolul 10.** al tezei (pp. 215–237.). Acest prim capitol sintetic a examinat și următoarele aspecte ale culturii de castele: cine au fost comanditarii acestor castele, ce intenții le-au influențat la construirea unor reședințe reprezentative, instruirea profesională a arhitecților angajați (rolul pregătirii în cadrul breslelor) și aristocrați ca arhitecți amatori (proiectând castele). În perioada dintre 1840–1918 în Transilvania cele mai multe castele erau înălțate în comitatele centrale, adică cele trei comitate discutate în cadrul lucrării de față, de asemenea și în comitatul Solnoc-Dăbâca din nordul regiunii. Comanditarii acestor castele erau mai ales membrii ale aristocrației maghiare tradiționale (familiile Bánffy, Teleki, Bethlen, Wesselényi, Mikes, etc.), cazul negustorului înstărit János Urmánczy, de origine armeană, al cărui castel impunător a fost construit în *Beliș*, constituie o excepție aparte. Construirea unui castel sau amplificarea, reconstruirea unei clădiri precedente putea să aibă motivații diferite, dar deseori se lega de înlărgirea sau întemeierea unor familii, sau de nevoi de reprezentatie. Numeroase castele au necesitat reconstruiri după deteriorile cauzate în revoluția din 1848–1849, dar cunoaștem cazuri în care promotorul construcției era pur și simplu pasiunea de a clădi sau realizarea de sine. Interesant e, că pe teritoriul celor trei comitate cercetate, marea majoritate a castelelor eclecticice ridicate din temelii au fost construite numai la în perioada târzie a eclecticismului, deci între anii 1890 – înainte primului război mondial (de pildă castelele din *Drașov*, *Sâncraii*, *Obreja*, *Zau de Câmpie*). Se cunosc unii aristocrați, care au fi proiectat castele, de pildă contele Árvéd Teleki (castelul său din *Drașov*) sau baronul János Bánffy (a elaborat concepția generală a castelului din *Zau de Câmpie*), dar singurul aristocrat transilvănean, al cărui studii superioare aprofundate în arhitectură le cunoaștem, a fost contele Aladár Bethlen (1854–1941), el fiind prezumtivul proiectant al reședinței sale din *Aleșd* (jud. Bihor).

Dintre arhitecții angajați în proiectarea castelelor eclecticice din Transilvania, se cunosc un număr destul de restrâns, ale căror activitate le-am prezentat detaliat. În prima jumătate a perioadei respective, cel mai renumit arhitect era *Antal Kagerbauer* (1814–1872), de origine din Turda, care s-a stabilit la Cluj. El a proiectat primele castele romantice din Transilvania, aripa vestică a castelului din *Bonțida* (între 1844–1850) și castelul din *Ocna Mureș* (proiectat în 1856), deci în mare parte datorită lui a răspândit stilul goticizant-romantic în arhitectura

laică (dar și religioasă) din Transilvania. Dintre discipolii săi se disting *Ferdinánd Hottner* (cca. 1824–?) și *Balázs Debreczeni* (cca. 1830 – după 1910), ale căror activitate profesională am încercat să reconstituim. Se poate presupune că primul a proiectat prima variantă neogotică a castelului din *Săvădisla*, la sfârșitul anilor 1860 – începutul anilor 1870, iar Debreczeni a elaborat în 1871 planul parapetelor din fontă ale teraselor și scărilor interioare ale castelului din *Ocna Mureș*.. Tot la Kagerbauer a fost angajat pentru un scurt timp *Frigyes Maetz* (Carl Wilhelm Friedrich Maetz, 1847–1896), cine a elaborat planul volumetric al castelului din *Sâncrai*. Am cercetat îndelungat activitatea prea puțin cunoscută al acestui arhitect „autodidact”, cine a fost și un renumit antreprenor de construcții, și la Cluj a înființat o școală particulară pentru formarea meșteșugarilor. Castelele proiectate de către arhitectul clujean *Lajos Pákei* (1853–1921) le-am inclus într-un subcapitol aparte, cea ce ilustrează și importanța acestei teme. Pákei a fost cel mai remarcabil arhitect transilvănean la turnura secolelor XIX–XX., activitatea sa nefiind încă prelucrată. Pe baza planurilor și schițelor păstrate în patru colecții diferite (din Cluj și din Budapesta), am analizat cinci castele proiectate de el, schița fațadei unui castel neidentificat și proiectul său pentru transformarea conacului Sándor din *Căpușu de Câmpie*. După descrierea acestor proiecte și clădiri am tras câteva concluzii legate de stilul și caracteristicile castelelor plănuite de acest arhitect renumit.

În **capitolul 11.** (pp. 238–247.) am definit curente stilistice care au influențat arhitectura castelelor eclectice. Aceste curente s-au dezvoltat ori concomitent, ori unul după altul în parcursul perioadei cercetate, prezentarea lor în acest capitol este completat de exemple dintre castelele cercetate. „Istorismul romantic”, termen înrădăcinat în literatura de specialitate de limba maghiară, se referă la perioada ce cuprinde anii 1830–1860, când s-a răspândit stilul romantic, influențat mai ales de elemente goticizante și neo-romanice. Anii 1860–1880 marcau perioada istorismului rigid, când s-a răspândit stilul neorenașcentist, iar din anii 1880 se discută despre istorismul tardiv, când a apărut tendința neobarocă, dar și unele elemente ale arhitecturii moderne (Jugendstil). Prin urmare, istorismul nu înseamnă un stil arhitectural omogen, ci mai degrabă se referă la arhitectura perioadei dintre anii 1840–1918. În această perioadă erau la modă diferite tendințe stilistice (stiluri neo-), arhitecții și comandarii castelelor au ales și au îmbinat formele acestor tendințe fără inhibiții. În acest capitol am indicat și unele factori care au influențat alegerea stilului pentru un castel, cum ar fi preferința personală, moda, modele cunoscute, etc. După discuția despre stilurile abordate, am efectuat și organizarea cronologică ale castelelor cercetate.

Capitolul 12. (pp. 248–274.) tratează mai multe aspecte ale amenajării interioare ale castelelor, cum ar fi planimetria și organizarea funcțională ale sălilor, piesele de mobilier întâlnite în castelele eclecticice, considerații generale despre curente stilistice care au influențat amenajarea. Un subcapitol vast se ocupă de diferitele colecții (de tablouri, de artă aplicată, de arme, de covoare orientale, colecții științifice, etc.) expuse în sălile castelelor, de asemenea adresează și problemele legate de aceste colecții, cum ar fi portrețiștii și pictorii comisionați de aristocrația transilvăneană, și unii membri ale acestei aristocrații, care au avut o activitate (câteodată chiar remarcabilă) artistică în diferite domenii ale artei. Continuând practica clasicismului, în perioada istorismului parterul unui castel era destinat publicului și funcției de reprezentare, aici fiind înșirate sălile pentru primirea oaspeților și pentru evenimentele publice ale familiei, mai ales saloane și marea sală de mese. La etaj erau dispuse spațiile private ale proprietarilor (camerele de dormit ce erau separate în funcție de genul locatarului, camerele copiilor, băile), dar și camerele de oaspeți și camerele personalului. Cele mai fastuoase săli erau sala de mese, salonul (sau mai multe saloane cu diferite funcții), biblioteca, cabinetul de lucru și holul central, de obicei sălile erau grupate în funcție de gen, existau spații separate, rezervate doamnelor sau domnilor. Mobilierul acestor săli era influențat de curente stilistice în vogă, pe care le-am prezentat, de asemenea am enumerat cele mai frecvente piese de mobilier pe baza inventarelor de epocă. Cel mai interesant subcapitol tratează colecțiile de artă din castelele transilvănene, dintre care colecția de portrete ale strămoșilor era răspândită în aproape toate edificiile. Am prezentat cele mai îndrăgite portrețiști ai epocii și operele lor semnificative, cum au fost Miklós Barabás (1810–1898), Miklós Sikó (1818–1900) și Gábor Papp (1872–1931). Pictorul de origine boemă, Vince Melka (Venceslav Melka, 1834–1911) a pictat și portrete, dar era renumit mai ales datorită picturilor de gen și scenelor de vânatoare. El a fost pictorul preferat al lui Rudolf, succesorul de tron al Monarhiei, scenele pictate despre vânătorile din Gurghiu au împodobit sălile castelelor din *Gurghiu-Mureș* (jud. Mureș) și din *Dumbrăvioara* (jud. Mureș). În sala de mese al castelului din *Răscruci* erau expodate trei picturi mari de Melka, din anul 1880: două scene de peisaj și copia *Vânătorii de mistreț* al lui Rubens. De asemenea, picturile lui Melka era comune și în castelele din *Apalina* (jud. Mureș), *Ilia* (jud. Hunedoara), *Gornești* (jud. Mureș), *Branișca* (jud. Hunedoara), *Bonțida* și *Vlaha*.

Pe lângă colecția de tablouri, erau răspândite și colecțiile de artă decorativă, mai ales ceramică și porțelanuri, de asemenea colecțiile de trofee, de cărți, de arme, de covoare orientale. Am prezentat și câteva colecții speciale, de pildă colecția ornitologică în castelul din

Mănăstirea (jud. Cluj), colecția de artă africană a contelui Samu Teleki (1845–1916) din castelul din *Dumbrăvioara*, și colecțiile arheologice ale castelelor din *Sântamarie-Orlea* (jud. Hunedoara) și *Mintia* (jud. Hunedoara). Unii aristocrați transilvăneni au practicat diferite genuri de artă, cel mai populară era pictura, practică la un nivel înalt mai ales de membrii familiei Teleki. Dintre ei am prezentat activitatea contesei Bella Teleki (1861–1949) și fiului său, Ralph Teleki (1890–1982), de asemenea contele Géza Teleki (1881–1937). Contele Miklós Bánffy (1873–1950), ultimul proprietar nobiliar al castelului din *Bonțida*, era foarte talentat în mai multe ramuri ale artei (ilustrații, pictură, scenografie, arhitectură), dar e cunoscut mai ales datorită bogatei sale activități literare. Activitatea baronului Ádám Bánffy (1847–1887) a fost prezentată mai elaborat în lucrarea de față, alături de alți aristocrați mai puțin cunoscuți ai epocii, care au pictat, au cioplit mobilier sau au modelat obiecte de porțelan.

Ultimul **capitol** de sinteză, cel al **13-lea** (pp. 275–300.) tratează parcurile amenajate în jurul castelelor. Limitele de timp ale cercetării au fost expandate pentru această temă, fiindcă am analizat grădinile din începutul secolului 19. până în prima jumătate a secolului 20., de asemenea în sinteză am inclus mai multe parcuri de castele din Transilvania în afara celor trei comitate cercetate. Amenajarea peisageră a parcurilor a fost determinată de cerințele comanditarilor, de sursele materiale la dispoziție, de mărimea și condițiile geografice ale domeniului. Aceste parcuri au fost influențate mai ales de curente peisagere la modă în anumite perioade de timp pe parcursul celor două secole tratate, din acest motiv în primul subcapitol am prezentat caracteristicile acestor curente, împreună cu exemple transilvănene. Moda parcului englez sentimental s-a înflorit din a doua jumătate a secolului XVIII., cele mai eclatante pilde au fost grădina castelelor Bethlen din *Chiraleș* și *Arcalia* (amândouă în jud. Bistrița-Năsăud), sau parcurile engleze amenajate în anii 1830 din voința contelui József Bánffy (1770 k.–1858) lângă castelele din *Bonțida* și *Gilău*. Parcurile dendrologice, cu un caracter de colecție a arborilor rare și prețioase, s-au răspândit din anii 1830–1840 pe teritoriul fostei Ungariei, marea majoritate a parcurilor de castele păstrate până azi intră în această categorie. Din anii 1870 s-a lansat moda parcurilor eclecticice, influențate de parcurile franceze, deci parcurile din sfârșitul secolului XIX. – începutul secolului XX. au fost îmbogățite cu zona *parterre* în apropierea fațadei castelului (parte formală cu peluze ornamentale alcătuită din straturi și grupuri de flori, borduri din vegetație tunsă, plante exotice crescute în creșă), iar restul parcului a fost păstrat în stil englez.

Al doilea subcapitol enumeră elementele acestor parcuri eclecticice, cum sunt parcul de vânătoare, pleasure-ground-ul (sau zona de parterre), grădina cu stânci, edificii funcționale (bucătărie, spălătorie, calandru, grajd, remiză, etc.), clădiri funerale sau liturgice (capelă, mausoleu, cavou), clădiri practice pentru grădinărit (sere, castel de apă). În parcurile de castele erau amenajate mai multe facilități sportive, de pildă pavilioane de popic și terenuri pentru călărit, tir, tenis, crochet. Operele sculpturale aveau un rol important decorativ în parcurile eclecticice, dar erau considerate în același timp și simboluri de statut. Ultimul subcapitol prezintă procesul de planificare al parcurilor și personalul angajat în întreținerea lor. Mai important, am descris activitatea inginerilor și arhitecților peisagiști cunoscute, care au proiectat parcurile castelurilor transilvănene. Avem prea puține informații referitoare la acest subiect, dar cunoaștem doi peisagiști străini renumiți, care au lucrat pe meleagurile noastre. *János Hein* (Hamburg, 1866 – Pilisszántó, 1935), cel mai înzestrat peisagist maghiar al epocii, a fost angajat pentru a lărgi și transforma parcul Bánffy din *Răscruci* în jurul turnurii secolelor XIX–XX. Renumitul peisagist francez, *Achille Duchêne* (1866–1947) a fost comisionat de contele Ármin Mikes să reamenajeze parcul său din *Zăbala* (jud. Covasna). Deținem informații sporadice (însemnări familiale) despre unii aristocrați, care au planificat (sau au contribuit la proiectare) parcurile reședințelor sale, cum ar fi fost Ráchel Bánffy, soția contelui Béla Wass (conacul din *Sucutard*, jud. Cluj) sau Bethlen Ilona, soția contelui György Haller (castelul din *Sânpaul*, jud. Mureș).

Sumarul (pp. 301–305.) rezumă principalele constatări și concluzii ale tezei, cu precizarea că materialul cercetat în cadrul acestei lucrări constituie numai primul pas al unei viitoare sinteze despre cultura castelurilor eclecticice din Transilvania.